

Filozofski vestnik

fv

3

2021

Filozofski vestnik

NIETZSCHE IN VEČNO VRAČANJE
DESCARTES IN NEWTON
PERVERZIJA IN OBLAST

Založba ZRC

ISSN 0353 4510
Letnik/Volume XLII
Številka/Number 3
Ljubljana 2021

Filozofski vestnik

ISSN 0353-4510

Programska zasnova

Filozofski vestnik (ISSN 0353-4510) je glasilo Filozofskega inštituta Znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Filozofski vestnik je znanstveni časopis za filozofijo z interdisciplinarno in mednarodno usmeritvijo in je forum za diskusijo o širokem spektru vprašanj s področja sodobne filozofije, etike, estetike, politične, pravne filozofije, filozofije jezika, filozofije zgodovine in zgodovine politične misli, epistemologije in filozofije znanosti, zgodovine filozofije in teoretske psihoanalize. Odprt je za različne filozofske usmeritve, stile in šole ter spodbuja teoretski dialog med njimi.

Letno izidejo tri številke. Druga številka je posvečena temi, ki jo določi uredniški odbor. Prispevki so objavljeni v angleškem, francoskem in nemškem jeziku s povzetki v angleškem in slovenskem jeziku.

Filozofski vestnik je vključen v: Arts & Humanities Citation Index, Current Contents / Arts & Humanities, EBSCO, IBZ (Internationale Bibliographie der Zeitschriften), The Philosopher's Index, Répertoire bibliographique de philosophie, Scopus in Sociological Abstracts.

Izid revije je finančno podprla Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Filozofski vestnik je ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Aims and Scope

Filozofski vestnik (ISSN 0353-4510) is edited and published by the Institute of Philosophy of the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. Filozofski vestnik is a philosophy journal with an interdisciplinary character. It provides a forum for discussion on a wide range of issues in contemporary political philosophy, history of philosophy, history of political thought, philosophy of law, social philosophy, epistemology, philosophy of science, cultural critique, ethics, and aesthetics. The journal is open to different philosophical orientations, styles and schools, and welcomes theoretical dialogue among them.

Three issues of the journal are published annually. The second issue is a special issue that brings together articles by experts on a topic chosen by the Editorial Board. Articles are published in English, French, or German, with abstracts in Slovenian and English.

Filozofski vestnik is indexed/abstracted in the Arts & Humanities Citation Index; Current Contents / Arts & Humanities; EBSCO; IBZ (Internationale Bibliographie der Zeitschriften); The Philosopher's Index; Répertoire bibliographique de philosophie; Scopus; and Sociological Abstracts.

Filozofski vestnik is published with the support of the Slovenian Research Agency. Filozofski vestnik was founded by the Slovenian Academy of Sciences and Arts.

Filozofski vestnik

ISSN 0353-4510

Uredniški odbor | *Editorial Board*

Matej Ažman, Rok Benčin, Aleš Bunta, Marina Gržinič Mauhler,
Boštjan Nedoh, Peter Klepec, Rado Riha, Jelica Šumič Riha, Tadej Troha,
Matjaž Vesel, Alenka Zupančič Žerdin

Mednarodni uredniški svet | *International Advisory Board*

Alain Badiou (Pariz/Paris), Paul Crowther (Galway), Manfred Frank (Tübingen),
Axel Honneth (Frankfurt), Martin Jay (Berkeley), John Keane (Sydney),
Steven Lukes (New York), Chantal Mouffe (London), Herta Nagl-Docekal
(Dunaj/Vienna), Aletta J. Norval (Essex), Oliver Marchart (Dunaj/Vienna),
J. G. A. Pocock (Baltimore), Wolfgang Welsch (Jena)

Glavni urednik | *Managing Editor*

Jelica Šumič Riha

Odgovorni urednik | *Editor-in-Chief*

Peter Klepec

Tajnik | *Secretary*

Matej Ažman

Jezikovni pregled angleških tekstov | *English Translation Editor*

Dean DeVos

Naslov uredništva

Filozofski vestnik
p. p. 306, 1001 Ljubljana
Tel.: (01) 470 64 70

Editorial Office Address

Filozofski vestnik
P.O. Box 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenia
Phone: +386 (1) 470 64 70

fi@zrc-sazu.si | <https://ojs.zrc-sazu.si/filozofski-vestnik/>

Korespondenco, rokopise in recenzentske izvode pošiljajte na naslov uredništva.
*Editorial correspondence, enquiries and books for review should be sent to the
Editorial Office.*

Revija izhaja trikrat letno. | *The journal is published three times annually.*

Letna naročnina: 21 €. Letna naročnina za študente in dijake: 12,50 €.

Cena posamezne številke: 10 €. | *Annual subscription: €21 for individuals, €40
for institutions. Single issues: €10 for individuals, €20 for institutions. Back issues
are available.*

Naročila sprejema

Založba ZRC
p. p. 306, 1001 Ljubljana
Tel.: (01) 470 64 65
E-pošta: narocanje@zrc-sazu.si

Orders should be sent to

Založba ZRC
P.O. Box 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenia
Phone: +386 (1) 470 64 65
E-mail: narocanje@zrc-sazu.si

© 2021 Authors and ZRC SAZU
CC BY-NC-ND 4.0.

Oblikovanje | *Design:* Pekinpah
Tisk | *Printed by:* Cicero Begunje
Naklada | *Print run:* 380

Marisa Žele*

Izumrtje in ponovljivost konca: Wells, Cuvier, Nietzsche¹

Mračilo se je zelo hitro; mrzel veter je sunkovito zapihal z vzhoda in bele snežinke v zraku so postajale vedno gostejše. Od morske obale sem je prihajalo šepetanje in šelestenje. Ves ostali svet izven teh neživljenjskih glasov je bil tih. Tih? Skoraj nemogoče mi je opisati to tišino. Človeški glasovi, ovčje bleketanje, ptičje petje, brenčanje žuželk, ves vrvež, ki tvori ozadje našega življenja – vse je izginilo. Ko se je še bolj zmračilo, so snežinke še gosteje naletavale in plesale v vrtincih pred mojimi očmi; in zrak je postal še bolj mrzel. Končno so beli vrhovi daljnih hribov drug za drugim izginili v temi. Vetrič se je sprevrgel v tuleč veter. Črna senca sredi sončnega mrka je segla proti meni. V naslednjem trenutku sem videl le še blede zvezde. Vse drugo je utonilo v temi. Nebo je bilo popolnoma črno. V tej strašni temi me je obšla groza.²

To je prizor zadnjega stadija sveta, ki ga uzre časovni potnik iz romana H.G. Wellsa *Časovni stroj*, ki je izšel leta 1895. Tišina, ki jo prekinjata le šepet in šelestenje umirajočega sveta, je podoba konca, ki jo lahko zazna le nekdo, ki temu svetu, ki ga zre, ne pripada več, vendar mu po znanstvenofantastičnem pripetljaju, izumu časovnega stroja, uspe postati njegova zadnja priča. Časovni potnik je vsekakor navaden človek, četudi mu z močjo lastnega genija uspe nekaj, kar močno preseže meje mogočega. S svojo sposobnostjo potovanja skozi čas tako postane slaven protagonist takrat šele vzhajajočega žanra klasične znanstvenofantastične literature, ki se je na prelomu 19. in 20. stol. razvila pod izrazitimi vplivi gotskega romana.³ Wellsov časovni potnik je vsekakor predstavnik *fin de siècle*, in četudi tega ne bi mogli trditi za večino romana, se v predzadnjem poglavju izkaže predvsem kot protagonist konca. Zgodba je dobro poznana. Potem ko se neimenovan izumitelj precej spontano usede na svoj najnovejši izum, s

77

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0014 »Pogoji in problemi sodobne filozofije«, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² H. G. Wells, *Časovni stroj*, prev. S. Skok, Ljubljana, Prešernova družba, 1964, str. 82.

³ Za prelomno delo znanstvenofantastične literature sicer velja že *Frankenstein* iz leta 1818 avtorice Mary Shelley.

* ZRC SAZU, Filozofski inštitut, Ljubljana

katerim se lahko poljubno giblje po časovni dimenziji naprej ali nazaj, ga stroj popolnoma očara. Tisti njegov postanek, ki roman najbolj zaznamuje, se dogodi v letu 801.207 n.š., kjer naleti na potomce človeške rase, ki je v teku več tisočletij počasi evolvirala v dve ločeni vrsti, Morlocke in Eloije. Skoznje H.G. Wells poda družbeno kritiko lastnega časa. Obe človeški vrsti, ki ju časovni potnik spozna na svojem obisku prihodnosti, namreč izvirata iz angleške razredne ureditve 19. stoletja, ki se v romanu tekom nekaj sto tisočletij uspeta razviti v nekakšen darwinistični podaljšek tako proletariata kakor buržoazije, vendar s klasičnim Wellsovom obratom, ki za seboj pušča dvom v linearno napredovanje človeške vrste in namiguje na njeno popolno digresijo ter predvsem, nazadovanje.⁴

V *Časovnem stroju* med novima vrstama vlada dinamika obrnjene eksploatacije. Morlocki, potomci proletariata, se zavlečejo v podtalje, v katerem pod udarjanjem težke mašinerije, ki jim dovaja zrak, postanejo blede, slepi kanibali. Eloiji, pobebavljeni, drobni in hedonistični frutarianci, ki se razvijejo iz davno pozabljenega in nekdanj vladajočega razreda, poseljujejo majhen del površja. Tam naseljujejo propadajočo infrastrukturo nekega drugega veka, nevedoč da gre za ostanke civilizacije, ki jim je omogočila bivanje v svetu brez vsakršnih bolezni, živalskih plenilcev in drugih tegob, ki so v davnih časih pestile človeško populacijo. Igrajo se po bujnih vrtovih polnih sadežev, govorijo izjemno preprost jezik, ljubimkujejo med grmovjem in se brezskrbno kopajo v reki. V svojem preprostem delovanju časovnega potnika spominjajo na živali, za katere pa kasneje izvemo, da jih za svoje preživetje goji podzemna rasa – tako se nazadnje izkaže, da je raj, v katerega prispe časovni potnik, le navidezen. Tako kot Eloiji čez dan zobajo sadeže, Morlocki ponoči nabirajo Eloije kot hrano, ki so si jo vzredili – iz komunalne sobane, ki se ponoči prelevi v spalnico, vsake toliko nekdo izgine, kakor da bi ga požrl mrak. Kar je seveda natanko to, kar se zgodi. Pa vendar so Eloiji bolj podobni tisti znani Nietzschejevi kravi,⁵ ki živi v trenutku in nima zgodovinskega spomina: karkoli prijetnega ali neprijetnega se jim zgodi, se tega ali zelo hitro naveličajo ali na to v naslednjem trenutku preprosto pozabijo. Vedo le, da se je teme treba bati.

78

⁴ H. G. Wells, »*On Extinction (1898)*«, v R. Philmus, D. Y. Hughes (ur.), *Early Writings in Science and Science Fiction*, Berkeley in Los Angeles, University of California Press, 1975.

⁵ Friedrich Nietzsche, *Času neprimerna premissljevanja*, prev. V. Kalan, Ljubljana, Slovenska Matica, 2007, str. 55.

Ker časovni stroj prvo noč izgine, je njegov potnik primoran ostati v njihovem času vse dokler mu ga, po mnogih pripetljajih, ne uspe spet uzreti ter na njem pobegniti iz pasti Morlockov, ki mu ga nastavijo za vabo. Glavni element, ki se pojavlja skozi celotno Wellsovo pripoved, je ročica, s katero se upravlja časovni stroj in ki narekuje smer njegovega potovanja. Zdi se, kot da je etapa Morlockov in Eloijev, v katero časovnega potnika pripelje prvo upravljanje s to ročico, v romanu zato, da nakaže, da imamo v Wellsovem univerzumu opravka z nekakšnim reverzibilnim historičnim tokom, ki nas namesto naprej vodi nazaj, s čimer pa Wells nakaže tudi smer, v katero bo taista ročica časovnega potnika peljala, ko jo bo potisnil še dlje v prihodnost. Stroj bo nekako vselej ostal ujet v gibanju najstrožje vzratnosti: pot naprej se bo vila nazaj in vsak naslednji korak bo venomer odbit v nasprotno smer. Časovni potnik bo z vztrajnim potiskanjem ročice v prihodnost priča poteku življenja, ki se bo odvijalo v smeri postopnega nazadovanja človeške rase, njenega pobebavljenja in končno, izginitja. Skratka, prihodnji svet bo človeka brezmišno pustil za seboj.

Tako bo šele takrat, ko se bo časovni potnik uspel izogniti Morlockom in ponovno zagnati svoj časovni stroj, nastopil moment, ki bo razkril tisto, kar je morebitni glavni objekt popotnikovega raziskovanja bodočnosti. Namreč, namesto da bi se po tej izkušnji časovni potnik vrnil v svoj čas, ročico potisne še naprej, za par deset milijonov let v prihodnost:

Tako sem potoval dalje in se od časa do časa ustavljal v presledkih tisočih let in več. *Skrivnost zemeljske usode* me je gnala kar naprej [...].⁶

Cilj njegovega potovanja v prihodnost je torej uzreti *usodo sveta*. Ročica postane sprožilec potnikove obsesije in zdi se, kakor da je ona tista, ki upravlja z njim in ne obratno. V tem potovanju potnik ne zmore več zares ustaviti stroja, kazalci se premikajo vedno hitreje, žene ga le še naprej. Sledijo kratki postanki in nato dolgi časovni skoki, med katerimi pred potnikovimi očmi minevajo stoletja, ki se stapljajo v tisoče in milijone let. Časovni stroj omogoči svojemu potniku, da se prilagodi tempu sveta, ki kratkih dni in stoletij kakor da ne zazna in ki ga tudi nekaj tisočletij komaj oplazi. Edini čas, ki ga navidez nepremični svet pozna, je tisti, ki se beleži v veliko daljših, epohalnih dobah. Tam se arhivira svetovno gibanje.

⁶ Wells, *Časovni stroj*, str. 81; poudarek dodan.

Časovni stroj se ustavi šele takrat, ko potnika obide slutnja, da se je tudi svet dokončno ustavil s svojim izmenjevanjem dneva in noči in da je, posledično, življenje na njem izginilo. Skrajni stadij sveta, tik preden dokončno ugasne, je ta, v katerem svet osvetljuje le še trajen sončni zahod, kjer veje mrz in tuli veter, kjer se zrak tako razredči, da Wellsovemu protagonistu ne ostane več veliko časa, da bi se v njem zares zadržal. Vendar tam je še nekaj drugega – večna prezenca že zdavnaj nepremičnega in nemega morja, v katerega ima potnik vselej uprt pogled in po katerem se v svojem potovanju ravna:

Težko bi vam opisal, kako strašna puščoba je ležala nad svetom. Rdeče nebo na vzhodu, črno na severu, slano *Mrtvo morje* [...] pomaknil sem se dalje za sto let, a spet sem zagledal isto rdeče sonce – nekoliko večje, a še bolj mrko – isto *umirajoče morje*«⁷

Toda pogled se mu vrne iz vode, ko njeno plitvino zdrami notranje premikanje: »*spet [sem] zagledal, kako se tista stvar premika po plitvini – zdaj ni bilo nobenega dvoma o tem, da se stvar premika – proti rdeči vodi širnega morja.*«⁸ Pogled, ki mu ga voda vrne, je pogled usode. Pravi: medtem, ko si se potikal naokoli, je tu že *nekaj gledalo*.⁹

Voda, pravi Bachelard, »je tudi vrsta usode«, ni več »samo ničeva usoda bežnih podob, ničeva usoda sna, ki se nikoli ne konča, ampak bistvena usoda, ki ne prestando preobraža substanco biti.«¹⁰ Smrt vode, ki je, prevedeno v Bachelardov jezik, »element prehoda, je bistveno ontološka preobrazba med ognjem in zemljo«¹¹. V premiku *tiste stvari*, ki predrami vodo, namreč odzvanja naravna *katoptromantika*,¹² vedeževanje iz zrcala morja, ki v sebi nosi krvavo podobo umirajočega sveta in pripoveduje o njegovem koncu. Zadnji prizor sveta zaznamuje prav odmikanje *tiste stvari* v vodi, njeno izginotje pod gladino pa odzvanja

⁷ *Ibid.*, poudarek dodan.

⁸ *Ibid.*, poudarek dodan.

⁹ Parafraziram. *Ibid.*, str. 38.

¹⁰ Gaston Bachelard, *Voda in sanje: Esej o imaginaciji snovi*, prev. M. Žbona in L. Uršič, Ljubljana, Studia Humanitatis, 2011, str. 11.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, str. 33.

kot labodji spev sveta, ki se počasi, a vztrajno umika.¹³ V vodi je *nekaj*. Toda ta nekaj je del tistega sveta, ki potniku že uhaja:

Mraz, ki me je pretresal do mozga, in bolečina, ki sem jo občutil pri dihanju, sta me prevladala. Ves sem trepetal in strašno slabo mi je postalo. Potem se je pojavil na nebu sončni krajec kakor žareč lok. Stopil sem iz stroja, da bi si nekoliko opomogel. V glavi sem čutil omotico in nisem se mogel odločiti za potovanje nazaj. Slabo mi je bilo in ves zmeden sem bil, ko sem spet zagledal, kako se *tista stvar* premika po plitvini.¹⁴

Tik preden se onesvesti, mu uspe potisniti ročico vzvratno ter se vrniti nazaj v svoj čas. Njegovo vrnitev sproži uzrtje te bližajoče se nepovratnosti, ki ga srka vase in povzroči izgubo njegove zavesti:

[Z]ačutil [sem], da me zapušča zavest. Toda silen strah, da ne bi onemogel obležal v tistem daljnem grozotnem somraku, mi je dal toliko moči, da sem spet splezal v sedlo. In tako sem se vrnil.¹⁵

Potnikovo zasledovanje usode sveta vsekakor vsebuje določen element obsednosti, je kakor Midas, ki lovi modrega Silena – ko mu ga nazadnje le uspe ujeti, ko črno oko umirajočega morja njegovemu poizvedujočemu strmljenju vrne pogled, ga pričakuje le en odgovor, ki pa je odgovor rezgatajočega posmeha,¹⁶ ki ob tem usodnem srečanju odvrne: *ti nisi oko za to resnico*.¹⁷

Zrenje v krvavo morje, ki obenem sproži odtekanje življenja iz njegovega telesa, kakor da bi krvavelo tudi samo, je mogoče uvrstiti v svojevrsten kontekst Bachelardovih premišljevanj o snovni imaginaciji vode v kontekstu literarne upodobitve, kjer mnogokrat »zreti v vodo pomeni odtekat, raztapljati se, umreti«¹⁸. Zrenje v vodo tako že sporoča neko elementarno predajo, ne pomeni samo biti del heraklitskega toka, v katerem je »bitje, predano vodi, bitje v vr-

¹³ *Ibid.*, str. 55.

¹⁴ Wells, *Časovni stroj*, str. 83.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Friedrich Nietzsche, *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*, prev. J. Moder, Ljubljana, Karantani-ja, 1995, str. 28.

¹⁷ Parafraziram. *Ibid.*

¹⁸ Bachelard, *Voda in sanje*, str. 59.

tincu. Umira vsako minuto, nenehno odteka del njegove substance«,¹⁹ pač pa pomeni tudi zreti v vodo kot prinašalko slovesa – vodo kot nauk o »negibni smrti, o smrti v globini, o smrti, ki ostaja z nami, ob nas, v nas«²⁰. Konec je vedno funkcija pogleda, nenazadnje vemo, pravi Lacan, da oko nosi »s seboj smrtno funkcijo«²¹.

Odgovor na to, kaj bi naj bila *tista stvar* v vodi, ki se pogledu umika in kar je zadnje, kar časovni potnik uzre, preden se onesvesti, je morebiti prav tisto srečanje v pogledu, o katerem pripoveduje slavni Nietzschejev aforizem, ki svari pred zrenjem v brezno: »če dolgo gledaš v brezno, tudi brezno pogleda vate«.²² Wellsovo morje konca ima navsezadnje svoje oko, okroglo in črno,²³ ki poskakuje med krvavo rdečimi valovi in zre nazaj iz vode, ki jo je njegovo gibanje predramilo – vode, ki je po njeni barvi in teži ni težko prepoznati kot primarni element tako izvora kot konca, krvi s katero se svet napaja in krvavo luč, v kateri ugaša. Pogled vanjo je tako pogled, ki sproži čisto grozo zročega, je »zrcalna slika, ki nam jo odrešilna narava kaže ob pogledu v brezno«²⁴. Tam, na skrajnem koncu, se namreč ne skriva nič drugega kakor pogled, ki zre nazaj.²⁵

V aktu gledanja namreč »nekaj drsi, se izmika, nekaj uhaja«,²⁶ pravi Lacan, obenem pa gledati že pomeni biti: »pod pogledom, ki nas obkroža in ki nas najprej spreminja v gledana bitja«²⁷. Svet se v tem smislu kaže kot vsevidec, kot *omnivoyeur*²⁸ – ko je gledan, sam odgovori s pogledom. Skozi nepremakljivo vodo se tako svet misli in (se) gleda, in kot pravi Joachim Gasquet, je »svet, takrat ko se misli, velikanski Narcis«²⁹. Njegov pogled je zazrt v samega sebe in »kje bi se

¹⁹ *Ibid.*, str. 11.

²⁰ *Ibid.*, str. 86.

²¹ Jacques Lacan, *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*, prev. R. Močnik, Z. Skušek, S. Žižek, Ljubljana, DTP, 1996, str. 108.

²² Gre za aforizem št. 146. Friedrich Nietzsche, *Onstran dobrega in zlega*, v Friedrich Nietzsche, *Onstran dobrega in zlega; H genealogiji morale*, prev. J. Moder, Ljubljana, Slovenska Matica, 1988, str. 80.

²³ Wells, *Časovni stroj*, str. 93.

²⁴ Nietzsche, *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*, str. 56.

²⁵ »[T]u bom povzel dialektiko videza in tistega, kar je onstran njega, in rekel, da onstran videza ni stvari na sebi, pač pa pogled.« Lacan, *Štirje temeljni koncepti*, str. 72.

²⁶ *Ibid.*, str. 72.

²⁷ *Ibid.*, str. 74.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Bachelard, *Voda in sanje*, str. 33.

bolje mislil«, doda Bachelard, »kot v svojih podobah?«³⁰. Po Schopenhauerju pogled kot tak že izraža neko voljo: s tem ko gleda, se svet *hoče* videti³¹ – se, skozi časovnega potnika kot svojega gledalca, hoče videti umirati. Wellsov protagonist se tako znajde v obrnjeni poziciji od pričakovane – njegova nenasitna želja po uzrtju usode sveta ga vodi na mesto, kjer namesto da bi sam uspel uzreti konec, ta uzre njega. Vrnjen pogled namreč ne prinaša nič drugega kot smrtno obsodbo – ugledati konec sveta pomeni srečati se v koncu, na svojem koncu: pomeni, uzreti se kot umirajočega.

Časovnemu potniku se tako ponudi na izbiro dvoje, smrt ali vrnitev, vendar nobena izbira ne prinaša prave potešitve, le predajo, ki pa je tudi na koncu romana popotniku ne uspe zares izpeljati – s strojem namreč izgine neznan kam; najdemo le zapis pripovedovalca, ki že tri leta čaka na njegovo vrnitev in s tem namig, da do nje najverjetneje ne bo nikoli prišlo.³² Toda krvavo morje, ki časovnega potnika čaka na Wellsovi obali končnosti, na katero se morebiti uspe vrniti še drugič, vendar tokrat brez vednosti bralca, na sebi nosi še nekaj drugega – v vodi je vsekakor na delu nekaj varljivega. Toda to ni odsev njene gladine, ki zrcali umirajoči svet. Ne vara tisto, kar v Wellsovemu končnem prizoru odseva v vodi in kar se kaže. Varljivo je sporočilo o dosegljivosti konca sveta, ki pa ne leži na odsevu površine, pač pa v njeni globini – v varljivem občutku, da je mogoče izstopiti iz časovnega stroja in stopiti v svet, ki je Wellsovega potnika kot pripadnika izumrle vrste že davno pustil za seboj – da je mogoče ugnati naravo, uiti lastnemu koncu ter jo »prisiliti, naj izda svoje skrivnosti«³³.

Vzvratno gibanje je tisto, za katerega bi lahko rekli, da najbolj očitno zaznamuje Wellsov roman. Potovanje s časovnim strojem v najbolj oddaljeno prihodnost, ki prevzame podobo najbolj oddaljene preteklosti – nenazadnje Wellsov protagonist postane priča času, kjer se življenje v prihodnosti premakne *nazaj*, s kopnega v vodo³⁴ – in potnikove konsekventne vrnitve – spet, *nazaj* z mesta konca –, je značilnost tega Wellsovega sveta. Potnikovo obsesivno iskanje konca ter spo-

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*, str. 38.

³² »Zdaj se že začnem bati, da bom moral čakati do konca svojega življenja. Časovni potnik je izginil pred tremi leti. In kakor je vsem znano, se do zdaj še ni vrnil.« Wells, *Časovni stroj*, str. 98.

³³ Nietzsche, *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*, str. 57.

³⁴ Wells, *Časovni stroj*, str. 83.

dletel poskus uzrtja *usode sveta* v post-človeškem času sta hkratna kulminacija in razočaranje antropocentričnega pričakovanja prav zato, ker na tem mestu človeka že *de facto* več ni. Wellsov časovni potnik je protagonist konca zato, ker ga postavi za svoj cilj in ga zgreši s tem, ko ga doseže. Gilles Deleuze v svoji obravnavi Nietzschejevega *Zaratustre*, na tistem mestu kjer izpostavi Nietzschejev koncept »višjega človeka«, razgrne prav ta moment *zgrešenosti*. Pravi:

Zgrešen, spodletel je sam cilj, ne zaradi nezadostnih sredstev, temveč po svoji naravi, zaradi tega, kar je kot cilj. Ne zgrešimo ga zato, ker bi ga ne dosegli; *prav kot dosežen je ta cilj tudi zgrešen*.³⁵

Konec je vsekakor nekaj, kar potniku uhaja. Njegov neuspeh tako ni odslikava nedosegljivosti konca, temveč zgrešenosti konca kot takega, ki sproži (ponovno) *vrnitev*. Na rdeči obali se v poslednjem človeškem aktu namreč kaže možnost, da konec morda ni le nekaj, kar sledi, pač pa nekaj, kar *predhaja*. Treba se je torej ozreti za neko drugo zgodovino – predčloveško zgodovino nečloveškega sveta.

* * *

Če nam je, v otroštvu naše vrste, tako zanimivo slediti skorajda izbrisanim sledem izumrlih narodov, zakaj nam ne bi bilo tudi, ko bi v temi Zemljinega otroštva iskali sledi revolucij, ki so se dogodile še pred obstojem vseh narodov?

Občudujemo moč, s katero je človeški duh meril gibanja nebesnih teles, za katera se je zdelo, da jih je narava za vedno zakrila pred našim pogledom. Talent in znanost sta razbila meje prostora; in dognanja, razložena le s sklepanjem, so razkrila mehanizem sveta. Ali ne bi bilo veličastno, če bi človek razbil tudi meje časa in z opazovanjem spoznal zgodovino tega sveta ter zaporedje dogodkov, ki predhodijo rojstvu človeštva?³⁶

³⁵ Gilles Deleuze, *Nietzsche in filozofija*, prev. A. Kravanja, Ljubljana, Krtina, 2011, str. 209; poudarek dodan.

³⁶ Georges Cuvier, »Discours préliminaire« v *Recherches sur les ossements fossiles de quadrupèdes: où l'on rétablit les caractères de plusieurs espèces d'animaux que les révolutions du globe peroissent avoir détruites*, zv. I (1812), str. 3 in Georges Cuvier »Preliminary Discourse«, v M. J. S. Rudwick (ur.), *Georges Cuvier, Fossil Bones, and Geological Catastrophes*, Chicago in London, University of Chicago Press, 1997, str. 185.

Ideja o tem, da ima narava neko svojo zgodovino, primerljivo s človekovo le v sorodnosti njunega beleženja, vendar tako, ki zahteva, da se jo misli bistveno ločeno od slednjega, rezonira v *Preliminarni razpravi*³⁷ francoskega naturalista Georgea Cuvierja, poznanega tudi kot očeta paleontologije. V delu z naslovom *Recherches sur les ossements fossiles de quadrupèdes*, objavljenem leta 1812, Cuvier nagovarja k ekstenziji onkraj človeškega, k mišljenju časa, ki zagotovo, toliko kolikor v sebi zajame tudi človekov izvor, z njim vsekakor ni omejen in tako, v vsej svoji razsežnosti, z njim ne more biti zares zaznamovan. V tem pozivu k premiku pozornosti k nekemu drugemu tvorcu neke povsem druge zgodovine odzvanja tisti koncept časa, ki bo kasneje prevzel poimenovanje *globokega časa*. Globokega zato, ker tvori zgodovino, za katero je značilno, da se nalaga po plasteh in jo je tako mogoče brati le s kopanjem – s postopnim odstiranjem plasti in razbiranjem sekvenc njihovega postopnega nalaganja. Gre za zgodovino, ki se, za razliko od človekove, ne niza, pač pa nalaga – za tisto, ki se ji ne sledi nazaj, pač pa globlje. Cuvier ima v mislih vsekakor dve različni zgodovini, njegova pozornost pa je priklenjena na tisto, ki je v njegovem času še povsem neopredeljena:

Astronomi so nedvomno napredovali hitreje kot naravoslovci; in sedanje obdobje je, glede na teorijo Zemlje, nekoliko podobno tistemu, v katerem so nekateri filozofi menili, da so nebesa oblikovana iz poliranega kamna in da je luna velikosti Peloponeza. Pa vendar, za Anaksagoro sta prišla Kopernik in Kepler, ki sta nakazala pot k Newtonu; in zakaj ne bi nekega dne tudi zgodovina narave imela svojega Newtona?³⁸

Odkritje novega objekta zahteva novo znanost, saj se je te druge zgodovine tedanja znanost, po Cuvierju, »komaj dotaknila«³⁹. Nova znanost naj bi za svoje rojstvo potrebovala svoje veliko ime, »svojega Newtona«. Nekoga, ki bo to drugo zgodovino znal brati – in Cuvier se v to zgodbo postavi kot njen edini bralec. Cuvier je tukaj blizu tistemu, sicer precej poznejšemu, a znamenitemu odstavku⁴⁰ iz *Predavanj za uvod v psihoanalizo*, v katerem se Freud, ko razmišlja o vlogi psihoanalize, takrat kot še čisto nove znanosti, v kontekstu odpora kot

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*

³⁹ *Ibid.*, str. 1.

⁴⁰ Sigmund Freud, *Predavanja za uvod v psihoanalizo*, prev. M. Volčič Cvetko, J. Razpotnik, V. Klabus, Ljubljana, DZS, 1977.

reakcije nanjo, postavi ob bok dvema drugima velikima imenoma – Darwinu in Koperniku. Podobnost ni čisto naključna – iskanje največastnejše ideje, tiste, ki je sprožila največjo revolucijo v znanosti, ima do Freuda že precejšnjo tradicijo. Prav mogoče je namreč, da je Freud navdih za svojo tezo dobil iz Eulogije Darwinu, ki jo je E. du Bois-Reymond leta 1882 predstavil Berlinski Akademiji znanosti⁴¹ in nosi pomenljiv naslov *Darwin in Kopernik*. V njej du Bois-Reymond okliče Darwina za Kopernika organskega sveta⁴² in zapiše, da so Kopernikovi študijski dnevi v Bologni primerljivi z Darwinovim potovanjem na ladji Beagle, na katero se je vkrcal leta 1831. Za slednje vemo, da je bilo nepovraten sprožilec slavne ideje evolucije po metodi naravnega odbiranja, iz katere pa, v kontekstu celotnega naravnega sveta ter v nasprotju s takrat uveljavljenim znanstvenim mišljenjem, Darwin ni izvzel človeka. Du Bois-Reymond pomembnost Darwina poveže s Kopernikovo in naznani, da se je Darwinovo »stališče o naravi človeka v celoti tako zelo razlikovalo od vseh predhodnih, kakor se je tudi Kopernikov sistem od Ptolemajevega«. ⁴³ S svojo hipotezo o tem, da je bila Darwinova teza o živalskosti človekove narave enako usodna za prej široko sprejeto idejo o antropocentričnosti narave, kakor je bila tudi Kopernikova, ko je z odpravo heliocentričnega sistema »Zemljo ponižal na raven nepomembnega planeta«, ⁴⁴ je du Bois-Reymond postavil danes zelo znano primerjavo dveh velikih mislecev, katerima pa se je Freud, s svojo tezo o treh največjih »žalitvah človekovemu samoljubju«, samovoljno pridružil, ko se je pod odkritje nezavednega, tretjo revolucijo, podpisal sam:

Človeštvo je moralo v teku časa dvakrat prenesti, da ga je znanost hudo užalila v njegovem naivnem samoljubju. To se je zgodilo prvokrat, ko je zvedelo, da naša zemlja ni središče vesolja, temveč droben delec nekega svetovnega sistema, ki si ga v njegovi velikosti komaj predstavljamo. Za nas je ta žalitev povezana s Kopernikovim imenom, čeprav je oznanjala nekaj podobnega že aleksandriška znanost. Drugič se je to zgodilo takrat, ko je biološko raziskovanje spodbilo domnevno človeško prednost v stvarstvu in mu odkazalo izvor v živalskem svetu in neuničljivost njegove živalske narave. To prevrednotenje se je dopolnilo v naših dneh pod vplivom Ch. Darwina, Wallacea in njunih predhodnikov, ne brez kar se

⁴¹ Emil du Bois-Reymond, »Darwin and Copernicus«, *Popular Science Monthly*, 23 (1883), New York, Popular Science Pub.Co., str. 249–251.

⁴² *Ibid.*, str. 249.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

da silovitega upiranja sodobnikov. Tretjič in na najbolj občutljivem mestu pa bo prizadela človeško samoveličje današnja psihološka znanost, ki hoče Jazu dokazati, da ni niti gospodar v lastni hiši, pač pa se mora zadovoljiti z bornimi sporočili o tem, kar se nezavedno dogaja v njegovem duševnem življenju.⁴⁵

V kontekstu postavljanja teh treh nizanaj velikih imen, vseh zaznamovanih z opazno repetitcijo Kopernikovega in Darwinovega, je mogoče v Cuvierjevih besedah zaznati podobno anticipacijo, ki preveva tudi Freudov zapis – seveda s to razliko, da se Freud nikakor ne zadrži in k tema dvema doda še svoje ime. Lahko bi dejali, da je Cuvierjeva anticipacija velikega imena v naravni zgodovini, torej imena primerljivega z Newtonovim, pravzaprav anticipacija Charlesa Darwina – pa čeprav je bilo Cuvierjevo nasprotovanje ideji o spremenljivosti vrst tako zelo močno, da je svojemu sodobniku in vsekakor predhodniku Darwina, Jean-Baptiste Lamarcku, nasprotoval ne samo, ko je bil ta še živ, pač pa mu je bil ob njegovi smrti pripravljen spisati tudi tisto neslavno »elegijo«, v kateri se je še dodatno ponorčeval iz idej umrlega vernika v take fantazije,⁴⁶ kot je bila zanj teorija o spremenljivosti vrst. Znan po svoji neskromnosti, Cuvier tako verjetno ni imel v mislih nikogar drugega kakor prav samega sebe. Kaj je torej revolucionarnega na Cuvierju in ali je mogoče ob bok trem velikim pretresom antropocentrične perspektive sveta nominirati še enega?

Na samem začetku *Preliminarne razprave* se Cuvier okliče za novo vrsto starinarja: »*antiquaire d'une espèce nouvelle*«. ⁴⁷ Nekoga, ki se mora naučiti, kako »dešifrirati in restavrirati te spomenike«⁴⁸ narave, prepoznati njihove »raztresene in pohabljenе dele«, ⁴⁹ jih ponovno sestaviti in tako »*rekonstruirati* stara bitja, katerim so ti nekdaj pripadali«. ⁵⁰ In ne le to, treba jih je »*primerjati s tistimi, ki danes živijo na Zemljini površini*«. ⁵¹ Gre za »*skorajda neznano umetnost*«, ⁵² pravi

⁴⁵ Freud, *Predavanja za uvod v psihoanalizo*, str. 273–274.

⁴⁶ Georges Cuvier, »Elegy of Lamarck«, *New Philosophical Journal*, 20 (1826), str. 1–22.

⁴⁷ Georges Cuvier, »Discours préliminaire« v *Recherches sur les ossemens fossiles de quadrupèdes: où l'on rétablit les caractères de plusieurs espèces d'animaux que les révolutions du globe paroissent avoir détruites*, vol. I., Paris, 1812, str. 1 Georges Cuvier »Preliminary Discourse«, v Rudwick (ur.), *Georges Cuvier*, str. 183.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*

Cuvier, in nato nadaljuje, da je za njeno poznavanje potrebna poglobljena priprava in rigorozno preučevanje tistih, ki so danes (še) med nami. Na tem mestu uporabi zanje izraz *création actuelle* ali trenutno stvarstvo, druge okliče za staro stvarstvo, *création ancienne*.⁵³ Fosili, ki so prvotno pomenili *tisto, kar je izkopano*, so zanj zgodovinski dokumenti,⁵⁴ odlomki iz velike zgodovine narave, ki jih moramo dešifrirati, brati.

Gre za »najbolj pomemben in poučen«⁵⁵ del zgodovine narave, pravi Cuvier, in obenem »najmanj kultiviran«⁵⁶. Opravljeno delo je zgolj parcialno, še nedokončano. Potrebno je iskanje korelacije forme organiziranih bitij, sestavljenih iz delov, med katerimi vlada nujna korespondenca. Vsak najden del govori o celoti, ki ji pripada, in celoto je tako mogoče prepoznati iz preučevanja kateregakoli njenega dela: »noben izmed njenih delov se ne more spremeniti, ne da bi se ostali deli prav tako spremenili; in posledično, vsak izmed njih, ločen od ostalih, indicira in izda vse ostale«.⁵⁷ Kakor v matematični enačbi, pravi Cuvier, tudi »krepelj, lopatica, čvrš, stegnenica in vse ostale kosti, vzete posamezno, določajo zobovje in recipročno, druga drugo.«⁵⁸

Metoda, ki jo Cuvier razvije, je metoda komparativne anatomije, slednjo pa na neki točki aplicira na geologijo. Fosili tako postanejo pripovedovalci globoke zgodovine narave. Pripovedujejo o »postelji, ki jih nosi«⁵⁹, postelji, ki je bila enkrat *površina*, dokler ni izginila zakopana v ostankih globalnih katastrof, ki jih Cuvier imenuje *revolucije*. Izkopani fosili so tisti, ki nas učijo in pripovedujejo o velikih naravnih revolucijah. Cuvier življenja na Zemlji ne vidi kot nekaj stabilnega, pač pa kot mnogokrat pretresenega s strani teh »*veličastnih in strašnih dogodkov*«, ki pa so »razvidno vtisnjeni vsepovsod, za tisto oko, ki ve, kako brati zgodovino prek njenih spomenikov [*monuments*]«.⁶⁰

⁵³ *Ibid.*, str. 2. Cuvier sicer o naravi piše znotraj izrazito ne-kreacionističnega okvirja – govori o naravnem sistemu, naravnih procesih in naravnih sprožilcih, skratka, brez omemb kakršnega koli božanskega vzroka ali nadnaravnega posredovanja.

⁵⁴ *Ibid.*, str. 34.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 37.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 57.

⁵⁷ *Ibid.*, str. 58.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 61.

⁵⁹ *Ibid.*, str. 37.

⁶⁰ *Ibid.*, str. 11.

Ko popotnik preči rodovitne ravnice, kjer redni tok mirnih rek ohranja bujno vegetacijo in kjer dežela – polna ljudi in okrašena s cvetočimi vasmí, bogatimi mesti in izrednimi spomeniki – ni nikoli motena, z izjemo vojne ali zatiranja silnih ljudi, ga ne mika verjeti, da je narava imela tudi svoje državljanske vojne in da je bilo površje zemeljske oble razburkano z zaporednimi revolucijami in mnogoterimi katastrofami.⁶¹

Čeprav dobro zakrite, pa je mogoče brati sledi, ki jih revolucije puščajo za seboj in pripovedujejo o nekem »drugem svetu«. Pravzaprav ne samo o enem, Cuvier kot njihov ekskluzivni bralec uporabi množino in govori o izginulih svetovih, o njihovih izgubljenih vrstah, *des espèces perdues*. Zgodovina narave je zanj skorajda analogna človeški, dokaz za to najde v sledeh teh velikih revolucij, za katere zaključí, da so naravo pretresle podobno, kot človeško družbo pretresajo vojne. Ta pretres je za seboj pustil tudi tiste, ki revolucij niso preživeli – fosile kot pričevalce teh pradavnih dogodkov. In na točno tem mestu se pojavi najbolj nenavadna in zagotovo najbolj revolucionarna Cuvierjeva ideja – ideja izumrtja. Ideja o tem, da nečesa, kar je nekđaj bilo, sedaj več ni. Ideja, za katero se zdi, da se je vse do tedaj upirala mišljenju.

»Takšna je ekonomija narave,« Thomas Jefferson⁶² zapiše v svojih *Zapiskih o Virginiji*,⁶³ »da ni mogoče dokazati, da bi dovolila, da bi izumrla katera koli rasa njenih živali; ali da bi v svojem velikem delu ustvarila kakršen koli člen, ki bi bil tako šibek, da bi ga lahko pretrgali.«⁶⁴ Najdene kosti so kosti živali, ki so se le preselile in po Jeffersonovem mnenju⁶⁵ najbrž še vedno romajo nekje po neraziskani ameriški divjini. Cuvier, nasprotno, drugi del svojega slavnega predavanja iz leta 1796, ki ga je ob izidu podnaslovil *Des espèces d'éléphants perdues*,⁶⁶ po-

⁶¹ *Ibid.*, str. 5.

⁶² Thomas Jefferson, ki je bil med drugim tudi zagrizen naturalist, je v svojih *Zapiskih o Virginiji* (1781) izrazil prepričanje v popolno nemožnost take ideje. Ameriški *incognitum*, za Jeffersona dokaz premoči narave Novega sveta nad Starim in za katerega je Cuvier sicer kasneje ugotovil, da je bil pravzaprav izumrlí ameriški mastodon, se je po Jeffersonovem mnenju zagotovo potikal še nekje po prostrani ameriški divjini. Le najti ga je bilo treba.

⁶³ Thomas Jefferson, *Notes on the state of Virginia*, Boston, Lilly and Wait, 1832, str. 52.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Gre za tedaj splošno sprejet *argument živih fosilov* – prepričanje, da so najdene kosti kosti še živečih bitij, ki samo še niso bila odkrita.

⁶⁶ Georges Cuvier, »Mémoire sur les espèces d'éléphants vivantes et fossiles, lu le premier pluviôse an 4 [21. januar 1796]«, *Mémoires de l'Institut National des Sciences et des Arts*,

sveti obravnavi prav takega pojava – torej vrst, ki (še) niso bile najdene –, kjer na vprašanje o poreklu fosilov, ponudi povsem drugačen odgovor. Te vrste so *perdues*, izgubljene. Sloni, ki naj bi nekoč poseljevali severno hemisfero in naj bi se, po tedaj široko sprejeti Buffonovi hipotezi iz *Epoques de la nature* (1778), zgolj preselili južneje, ko je vpliv polov spremenil njihovo življenjsko okolje, niso sloni. Pravzaprav »*te [kosti] niso dovolj podobne slonjim*, da bi se jih lahko uvrščalo pod absolutno isto vrsto,«⁶⁷ pravi Cuvier. Nato pokaže na razlike med čeljustmi in zobovjem, ki jih pospremi z risbami lobanj dveh primerkov:

Te živali se od slona razlikujejo enako ali celo bolj, kot se pes razlikuje od šakala ali hijene. Kaj se je pripetilo tema dvema orjaškima živalima [mastodonu⁶⁸ in mamutu], od katerih nihče več ne najde nobenih [živih] sledi, in vsem drugim, katerih ostanke je mogoče najti vsepovsod po svetu in od katerih morda nobena več ne obstaja?⁶⁹

Vse kaže v smeri, zaključí Cuvier, da je nekoč obstajal svet, predhoden našemu, ki ga je uničila nekakšna katastrofe, kjer so živali »bitja, katerih mesta so zasedla ta, ki živijo danes, ki pa bodo morda nekega dne podobno uničena in zamenjana z novimi.«⁷⁰

»[Les] *grandes et violentes révolutions*«,⁷¹ veliki pretresi, so za Cuvierja del naravnega reda sveta, njihovo delovanje pa je sunkovito, nasilno⁷² in predvsem repetitivno. Eno od svojih predavanj iz leta 1798 otvori z: »nikogar ni več, ki ne bi vedel, da svet, na katerem prebivamo, povsod kaže jasne sledi velikih in silovitih revolucij«⁷³; in nato spet, zapis iz leta 1800: »danes vsi vedo, da Zemlja, na

---

sciences mathématiques et physiques, Mémoires, Article II., Pariz, 1799. Natural History Museum Library, London, str. 14.

⁶⁷ Georges Cuvier, »Memoir on the Species of Elephants, Both Living and Fossils (1796)«, v Rudwick (ur.), *Georges Cuvier*, str. 22.

⁶⁸ Cuvier govori o t. i. *Živali iz Ohia*, najdeni leta 1739, ki jo je poimenoval Mastodon zaradi njegove značilne oblike zob.

⁶⁹ *Ibid.*, str. 22.

⁷⁰ *Ibid.*, str. 24.

⁷¹ »Extract from a memoir on an animal of which the bones are found in the plaster stone around Paris, and which appears no longer to exist alive today (1798)«, v Rudwick (ur.), *Georges Cuvier*, str. 35.

⁷² *Ibid.*

⁷³ *Ibid.*

kateri živimo, skorajda povsod kaže nesporne sledi velikih revolucij: raznoliki izdelki žive narave, ki krasijo njeno površje, le pokrivajo ostanke, ki pričajo o uničenju prejšnje.«⁷⁴ Za Cuvierja so te revolucije »veliki dogodki«, ki se jim da slediti s tistim, kar puščajo za seboj, a nujno ne gre za procese, ki so na delu »danes«⁷⁵. Vsakdanji naravni procesi niso namreč »nič od tega, kar je razrvalo zemeljsko skorjo, v led ovilo velike štirinožce skupaj z mesom in kožo, na suho prineslo školjke, tako dobro ohranjene, kakor da bi jih izlovili žive, in kar je, končno, uničilo cele vrste in rodove.«⁷⁶ Te »starine narave«,⁷⁷ ki jih »velike in nasilne revolucije« puščajo za seboj, pripovedujejo o uničenju sveta, ki je našemu predhjal.⁷⁸

Za Cuvierja kot nasprotnika transformizma⁷⁹ ni gradualnosti, ni počasnosti, obstaja le nenadna sprememba. Zgodovina sveta, ki jo opisuje, je tako zgodovina repetitivnih koncev. In človek, ki mu, kot le še eni vrsti izmed mnogih, pripada »le trenutek na zemlji«⁸⁰, ni vrhunec stvarstva, pač pa prebivalec enega sveta izmed mnogih, ki so jih pretrgale velike revolucije – tistega, ki je zamenjal stare in ki bo, kot tak, slej ko prej nadomeščen tudi sam, z naslednjim, ki mu bo sledil. Cuvier tako ne pokaže le na obstoj neke druge zgodovine, pač pa predvsem na obstoj zgodovine onkraj človeka. V to zgodovino Cuvier vpiše konec, ki je drugačen od tistega, ki ga je predvsem predrazsvetljenska doba, s svojim pričakovanjem konca sveta, postavljala na določeno mesto ne le zaključka, ampak predvsem velike kulminacije človeške zgodovine kot njenega telosa. V tem oziru Cuvierja resda ne zanima izvor živega sveta, nobenega svojega dela namreč ne naslovi z *Nastankom*, kot bo to kasneje storil Darwin, prav tako pa se z njim ne

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ Georges Cuvier, *Discours Préliminaire (1812)*, str. 17 in Georges Cuvier »Preliminary Discourse«, v Rudwick (ur.), *Georges Cuvier*, str. 193.

⁷⁶ *Ibid.*, str. 24–25 in 198.

⁷⁷ Cuvier, »Extract from a memoir on an animal«, str. 35.

⁷⁸ Georges Cuvier, »Extract from a work on the species of quadrupeds of which the bones have been found in the interior of the earth (1800)«, v Rudwick (ur.), *Georges Cuvier*, str. 45.

⁷⁹ Njegov spor z Lamarckom tako tudi ni vezan na vprašanje izvora vrst, pač pa na problem njihovega konca. Lamarck se s svojo transformistično teorijo nameni preiti razliko med bitjo in postajanjem – ker so živa bitja ujeta v nenehnem toku počasnega, a neprekinjenega spreminjanja, sama po sebi nimajo biti, ki bi bila stalna. Njegova teorija o postopni spreminljivosti vrst pod vprašanje ne postavi le obstoja vrst kot takih, pač pa tudi neposredno zanika možnost izumrtja – izginule vrste po Lamarcku namreč niso izginile, pač pa so evolvirale v te, ki jih poznamo danes.

⁸⁰ Cuvier, *Discours préliminaire*, str. 116.

ukvarja zares kot s konceptom. Za Cuvierja namreč vprašanje izvora ni temeljni problem, s katerim se mora soočiti – njegova pozornost je na koncu, za katerega je prepričan, da vsebuje zapise tudi o samem začetku življenja,⁸¹ kar pa gre pripisati predvsem njuni ponovljivosti. Cuvierjev koncept izumrtja tako nastopa kot dogodek preloma v zgodovini, ki ga sprožajo velike in ponavljajoče se revolucije, kot tudi repeticija vedno vnovičnega pojava nekega drugega izvora in, posledično, ponovnega tvorjenja zgodovine. Cuvierjevska revolucija namreč prelomi oba svetova, izumrlega in živega s tem, ko na uničenju starega vzpostavi novega. S tem pa bistveno prelomi z antropocentrično perspektivo svetovne zgodovine.

Cuvier se na tem mestu približa angleškemu naturalistu Jamesu Huttonu,⁸² ki leta 1788 zapiše, da ima narava »modrost, sistem in doslednost« in nadaljuje: »ker smo v naravni zgodovini te Zemlje ugledali zaporedje svetov, lahko iz tega sklepamo, da obstaja sistem, po katerem si sledijo te revolucije«. Mnoštvo svetov po Huttonu nakazuje na ciklični značaj narave, v katerem sta izvor in konec inherentno zlita, zaradi tega pa je vsako njuno iskanje nujno spodletelo:

Če je zaporedje svetov vzpostavljeno znotraj sistema narave, je zaman iskati kaj višjega njenemu izvoru. Rezultat našega sedanjega raziskovanja je torej, da ne najdemo nobenega ostanka začetka – nobenega obeta za konec.⁸³

Cuvierjeva zbirka izumrlih bitij je zaris podobe mrtvega sveta, ki se še zmerom beleži v njihovih sledih, zaradi česar ga je mogoče misliti bolj konkretno – *l'ancien monde*⁸⁴ je za Cuvierja mogoče rekonstruirati, ga oživiti⁸⁵ z novo zna-

⁸¹ *Ibid.*

⁸² Z delom Jamesa Huttona, ponekod oklicanega za »očeta geologije«, je bil Cuvier dobro seznanjen. Prav Hutton je leta 1788 v svoji *Teoriji Zemlje* trdil, da ima narava inherentno zastavljen krožen sistem biti in postajanja in da je pravzaprav njeno delovanje ujeto v večnem krogotoku.

⁸³ James Hutton, »Theory of the earth«, navedeno po Martin J.S. Rudwick, *Bursting the Limits of Time, The Reconstruction of Geohistory in the Age of Revolution*, Chicago in London, The University of Chicago Press, 2005, str. 171.

⁸⁴ Georges Cuvier, »Note on the skeleton of a very large species of quadruped, hitherto unknown, found in Paraguay and deposited in the Cabinet of Natural History in Madrid (1796)«, v Rudwick (ur.), *Georges Cuvier*, str. 32.

⁸⁵ Cuvier, »Discours préliminaire« v *Recherches sur les ossements fossiles de quadrupèdes: où l'on rétablit les caractères de plusieurs espèces d'animaux que les révolutions du globe paroissent avoir détruites*, zv. I (1812), str. 1–116.

nostjo, s tem pa pokazati na mehanizem naravnega ustroja, ki ga vzpostavlja. Ta zgodovina narave je zgodovina ponavljajočih se prelomov in njihovega platenja. Cuvier se nameni najti zadnji prelom – zadnjo veliko revolucijo⁸⁶, skozi katero se je vzpostavil tudi zadnji izmed svetov. V *Preliminarni razpravi* (1812) tako nakaže, da je svet, kot ga poznamo, nedaven: »narava povsod ohranja isti jezik, povsod nam govori, da sedanji red stvari ne sega daleč nazaj«⁸⁷ ter nakaže na obstoj predčloveških svetov: »človeška vrsta v deželah, kjer je moč najti fosilne kosti, v epohi revolucij, ki so te kosti pokopale, ni obstajala.«⁸⁸

Tu sta na mestu dva poudarka: najprej moramo biti pozorni na to, da Cuvier zadnjo revolucijo precej povedno določi kot tisto, ki sproži zoro človeštva. Stari svet, na katerem ni zaslediti *človeških fosilov*,⁸⁹ ni samo nečloveški, temveč je bistveno predčloveški in človeku, »ki mu je bil dodeljen le trenutek na Zemlji«, predhaja skupaj s »tisočimi bitji, ki niso bila njegovi sodobniki.«⁹⁰ Na tem mestu se stakneta Wellsov umirajoči in Cuvierjev mrtvi svet – človek, kot obiskovalec ali kot njegov bralec, iz sveta ni izvvržen, temveč vstopa vanj in se zliva z njim kot eno izmed njegovih dogodij, kot bežen trenutek v veliki zgodovini sveta. Zadnja revolucija je tako, po Cuvierju, tista nam najbližja. Konec smo mi – tisti, ki, če si izraz sposodimo od Nietzscheja, živimo na *pepelu starega sveta*, a bistveno tudi tisti, ki smo vselej že dovršeni, vselej že mrličji za svet, ki prihaja: »Naš celoten svet je pepel nešteti živčih bitij: in četudi je živeče še tako majhno v primerjavi s celoto, je tako vse že enkrat postavljeno v življenje, in tako gre naprej. Predpostavimo neko večno trajanje, in posledično večno premeno snovi – «.⁹¹

Drugič, šele s Cuvierjem lahko začnemo govoriti o izumrtju kot urejevalnem mehanizmu narave. V tej obliki obstaja kot proces, ki je po lastni historičnosti in

⁸⁶ Georges Cuvier, »General Summary of the [Natural] History of Fossil Elephants (1806)«, v Rudwick (ur.), *Georges Cuvier*, str. 92.

⁸⁷ Georges Cuvier, *Discours préliminaire (1812)*, str. 34 in »Preliminary Discourse (1812)«, v Rudwick, *Georges Cuvier*, str. 239.

⁸⁸ *Ibid.*, str. 232.

⁸⁹ Georges Cuvier, »Memoir on the Species of Elephants, Both Living and Fossil (1796)«, v Rudwick, *Georges Cuvier*, str. 24 in »Preliminary Discourse (1812)«, v Rudwick, *Georges Cuvier*, str. 232.

⁹⁰ *Ibid.*, str. 116.

⁹¹ Friedrich Nietzsche, *Nachgelassene Fragmente 1880–1882*, v G. Colli, M. Montinari (ur.), *Friedrich Nietzsche, Sämtliche Werke, Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*, Berlin in New York, Verlag de Gruyter, 1999, str. 472–473.

nepredvidljivi reaktivnosti nujno ločen od človeškega delovanja.⁹² Revolucije se po Cuvierjevem konceptu naravnega beleženja, ki ga sam prevede v proces zgodovinenja, nizajo ena za drugo, s tem pa prekinjajo z njimi povezan, a venomer, posledično, ponovno vzpostavljajoč se, vendar nujno spremenjen naravni red, ki vlada vse do svoje prekinitve – to pa počne prek svoje ponovitve, ki jo sproži prav revolucija. Gre za naraven, univerzalen ter nenehno vzpostavljajoč se proces, poudarja Cuvier, ki teče brezobzirno in neodvisno od človeka. V tem smislu Cuvierjeva misel vsebuje nekaj izrazito nietzschejanskih potez.

V svojih zapiskih *Fragments iz zapuščine: pomlad – jesen 1881*⁹³ Nietzsche opiše strukturo svoje misli o večnem vračanju enakega, po kateri svet prevzame podobno logiko ponovitve in vrnitve, kot jo predpostavi Cuvier. Tam Nietzsche zapiše, da »svet sil ne utrpeva nikakršnega pojemanja«⁹⁴ in tudi ne mirovanja. Ne pozna ravnovesja, je nestabilen in »nikoli nima trenutka miru«⁹⁵. Ujet je v konstantnem gibanju, ki pa je krožno, kajti: »kakršnokoli stanje ta svet tudi lahko doseže, ga je moral enkrat že doseči«⁹⁶ ter nato poudari, da ne gre za enkratni dogodek, temveč za nekaj, kar se je dogodilo že mnogokrat.⁹⁷ Ponovljivost je tako svetovna temporalnost – »tako ta trenutek – nekoč je že bil in bil je mnogokrat in prav tako se bo ponovil [...] in enako je s trenutkom, ki ga je porodil, in s tistim, ki bo otrok sedanjega.«⁹⁸ Svet se tako ponavlja in se nadomešča. V vsej svoji celoti se ponovno vrača in vedno znova prevrača. Kakor pojeta Zaratustrini živali: »Vse odhaja, vse se vrača; večno se suče kolo bivanja. Vse umre, vse spet vzcvete; večno teče leto bivanja.«⁹⁹

Po tem zgledu bi lahko dejali, da se Cuvierjev svet vzpostavlja krožno, znotraj svoje lastne ponovitve – ta pa izhaja iz spremembe, ki jo prinaša prav nastop

⁹² Govorimo o Cuvierjevem konceptu izumrtja, ki ga je sam razumel kot bistveno naravni proces, ki teče samostojno in neodvisno od človeškega vpliva.

⁹³ Za podrobnejšo analizo glej Aleš Bunta, »Večno vračanje enakega v Nietzschejevem zvezku M III. Začetek doktrine in sledi izvora njenega molka«, *Filozofski vestnik*, 42 (3/2021), str. 25–52.

⁹⁴ Friedrich Nietzsche, »Fragments iz zapuščine: pomlad – jesen 1881 [odlomki]«, prev. T. Troha, *Filozofski vestnik*, 42 (3/2021), str. 10.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ *Ibid.*

⁹⁹ Nietzsche, *Tako je govoril Zaratustra*, str. 252.

njegovega konca. Konca kot prekinitve vzpostavljenega reda in kot njegovo vrnitev. Svet, ujet v krožnem gibanju, je prešit z mnogoterostjo konca kot gibalne sile sveta, ki ne le sledi, temveč vselej tudi predhaja ter sproža njegovo ponovitev. Za celoto bivajočega sveta je tako značilna določena vtakanost konca, ne kot zaustavitev tega procesa, pač pa kot njen pogoj, kot sprožilec svetovnega krogotoka – kot nekaj temu procesu notranjega. In posledično, je tako tudi trenuten svet »ponovitev, in enako ta, ki ga je porodil, in ta, ki je iz nje nastal in tako naprej in nazaj dalje!«¹⁰⁰

Literatura

- Bachelard, Gaston, *Voda in sanje: Esej o imaginaciji snovi*, prev. M. Žbona in L. Uršič, Ljubljana, Studia Humanitatis, 2011, str.11.
- Bois-Reymond, Emil du, »Darwin and Copernicus«, *Popular Science Monthly*, 23 (1883), str. 249–251, <https://archive.org/details/popularsciencemo23newy/page/250/mode/2up>
- Bunta, Aleš, »Večno vračanje enakega v Nietzschejevem zvezku M III. Začetek doktrine in sledi izvora njenega molka«, *Filozofski vestnik*, 43 (3/2021), str. 25–52.
- Cuvier, Georges, »Discours préliminaire«, v *Recherches sur les ossemens fossiles de quadrupèdes: où l'on rétablit les caractères de plusieurs espèces d'animaux que les révolutions du globe peroissent avoir détruites*, zv. I., Pariz, 1812. <https://library.si.edu/digital-library/book/recherchessurles11812cuv>
- Cuvier, Georges, »Elegy of Lamarck«, *New Philosophical Journal*, 20 (1826), str. 1–22.
- Cuvier, Georges, »Mémoire sur les espèces d'éléphants vivantes et fossiles, lu le premier pluviôse an 4 [21. januar 1796]«, *Mémoires de l'Institut National des Sciences et des Arts, sciences mathématiques et physiques, Mémoires, Article II.*, Pariz, 1799. Natural History Museum Library, London.
- Cuvier, Georges »General Summary of the [Natural] History of Fossil Elephants (1806)«, v M. J. S. Rudwick (ur.), *Georges Cuvier, Fossil Bones, and Geological Catastrophes*, Chicago in London, The University of Chicago Press, 1997, str. 91–94.
- Cuvier, Georges »General Summary of the [Natural] History of Fossil Bones of Pachyderms from the Superficial Deposits and Alluvium (1806)«, v M. J. S. Rudwick (ur.), *Georges Cuvier, Fossil Bones, and Geological Catastrophes*, Chicago in London, The University of Chicago Press, 1997, str. 94–97.
- Cuvier, Georges, »Note on the skeleton of a very large species of quadruped, hitherto unknown, found in paraguay and deposited in the Cabinet of Natural History in Madrid (1796)«, v M. J. S. Rudwick (ur.), *Georges Cuvier, Fossil Bones, and Geological Catastrophes*, Chicago in London, The University of Chicago Press, 1997, str. 27–32.

¹⁰⁰ Nietzsche, »Fragmenti iz zapuščine«, str. 16–17.

- Cuvier, Georges, »Memoir of the Species of Elephants, Both Living and Fossil (1796)«, v M. J. S. Rudwick (ur.), *Georges Cuvier, Fossil Bones, and Geological Catastrophes*, Chicago in London, The University of Chicago Press, 1997, str. 18–24.
- Cuvier, Georges, »Extract from a memoir on an animal of which the bones are found in the plaster stone around Paris, and which appears no longer to exist alive today (1798)«, v M. J. S. Rudwick (ur.), *Georges Cuvier, Fossil Bones, and Geological Catastrophes*, Chicago in London, The University of Chicago Press, 1997, str. 35–41.
- Cuvier, Georges, »Extract from a work on the species of quadrupeds of which the bones have been found in the interior of the earth (1800)«, v M. J. S. Rudwick (ur.), *Georges Cuvier, Fossil Bones, and Geological Catastrophes*, Chicago in London, The University of Chicago Press, 1997, str. 45–58.
- Cuvier, Georges, »Preliminary Discourse (1812)«, v M. J. S. Rudwick (ur.), *Georges Cuvier, Fossil Bones, and Geological Catastrophes*, Chicago in London, The University of Chicago Press, 1997, str. 183–252.
- Deleuze, Gilles, *Nietzsche in filozofija*, prev. A. Kravanja, Ljubljana, Krtina, 2011.
- Freud, Sigmund, *Predavanja za uvod v psihoanalizo*, prev. M. Volčič Cvetko, J. Razpotnik, V. Klabus, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1977.
- Jefferson, Thomas, *Notes on the state of Virginia*, Boston, Lilly and Wait, 1832.
- Lacan, Jacques, *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*, prev. R. Močnik, Z. Skušek, S. Žižek, Ljubljana, Društvo za teoretsko psihoanalizo, 1996.
- Nietzsche, Friedrich, *Onstran dobrega in zlega*, v Friedrich Nietzsche, *Onstran dobrega in zlega; H genealogiji morale*, prev. J. Moder, Ljubljana, Slovenska Matica, 1988.
- Nietzsche, Friedrich, *Rojstvo tragedije iz duha glasbe*, prev. J. Moder, Ljubljana, Karantinja, 1995.
- Nietzsche, Friedrich, *Tako je govoril Zaratustra*, prev. J. Moder, Ljubljana, Slovenska matica, 1999.
- Nietzsche, Friedrich, *Nachgelassene Fragmente 1880–1882*, v G. Colli, M. Montinari (ur.), *Friedrich Nietzsche, Sämtliche Werke, Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*, Berlin in New York, Verlag de Gruyter, 1999.
- 96 Nietzsche, Friedrich, *Času neprimerna premišljevanja*, prev. V. Kalan, Ljubljana, Slovenska Matica, 2007.
- Nietzsche, Friederich, »Fragmenti iz zapuščine: pomlad – jesen 1881 [odlomki]«, prev. T. Troha, *Filozofski vestnik*, 43 (3/2021), str. 7–24.
- Rudwick, Martin J.S., *Bursting the Limits of Time, The Reconstruction of Geohistory in the Age of Revolution*, Chicago in London, The University of Chicago Press, Chicago in London, 2005.
- Wells, H.G. *Časovni stroj*, prev. S. Skok, Ljubljana, Prešernova družba, 1964.
- Wells, H.G., R. Philmus, D.Y. Hughes (ur.), *Early Writing in Science and Fiction*, California, University of California Press, 1975.